

Nuranə Marif qızı Cəfərova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)
Müəllim
nurana.jafarova@yahoo.com

MÜSTƏQİL İŞİN TƏŞKİLİ ZAMANI XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Xülasə

Bu məqalədə müstəqil işin təşkili zamanı xarici dilin tədrisində klassik yanaşmanı əvəz edən yeni təhsil paradigmaları əks olunub. Öyrənilən psixoloji və pedaqoji ədəbiyyat və praktik işimizin təcrübəsi dil fakültələrinin tələbələrində müstəqil iş motivasiyasının inkişaf etdirilməsi problemini həll etməyi zəruri hesab edir. Bu baxımdan müstəqil iş və xarici dil öyrətmək üçün ənənəvi bir təhsil paradigmasından yenisinə keçməyə ehtiyac var. Bu, müxtəlif yanaşmalardan istifadə etməklə həyata keçirilə bilər. Linqvistik ixtisasların tələbələri arasında xarici dil öyrənmək motivasiyasının inkişafı üçün onlardan ən təsirlisi kontekstual yanaşma, şüurlu-kommunikativ və aktiv yanaşmadır. Bu yanaşmaların birləşməsi xarici dil öyrənmək motivasiyasının formalaşmasına müsbət təsir göstərir, peşəkar və idrak motivasiyasını inkişaf etdirməyə imkan verir.

Açar sözlər: *müstəqil iş, motivasiya, kontekstual yanaşma, şüurlu-kommunikativ, aktiv yanaşma*

Nurana Marif Jafarova

Modern approaches to foreign language teaching in the organization of independent work

Abstract

This article reflects the new educational paradigms that replace the classical approach to foreign language teaching in the organization of independent work. The studied psychological and pedagogical literature and the experience of our practical work consider it necessary to solve the problem of developing the motivation for independent work in students of language faculties. In this regard, there is a need to move from a traditional educational paradigm to a new one in order to work independently and teach a foreign language. This can be done using a variety of approaches. The most effective ones of them are the contextual approach, conscious-communicative and active approach to the development of motivation to learn a foreign language among students of linguistic specialties. The combination of these approaches has a positive effect on the formation of motivation to learn a foreign language, allows you to develop professional and cognitive motivation.

Key words: *independent work, motivation, contextual approach, conscious-communicative, active approach*

Giriş

Son onilliklərdə klassik yanaşmanı əvəz edən yeni bir təhsil paradigmasının formalaşmasının intensiv prosesləri baş verir. Klassik və yeni paradigma arasındakı əsas fərq insan və təhsil vasitəsilə onun inkişafının təməl konsepsiyalarında əks olunur.

Müasir tədris metodları müxtəlif variantlara əsaslanır, buna görə əsas yanaşmaları və tədris metodlarını müəyyənləşdirməyə ehtiyac var.

Fikrimizcə, yanaşmaların ən ətraflı təsnifatı İ. Kolesnikova tərəfindən verilmişdir [19]. O aşağıdakıları fərqləndirir:

- 1) audiolinqval, audiovizual və situasiya tədris metodlarının davamçısı olan davranış yanaşması;
- 2) şüur prinsipinə əsaslanan və qrammatik olaraq tərcümə edilmiş, şüuryönümlü yanaşmada həyata keçirilmiş idrak yanaşması. Qrammatika-tərcümə yanaşmasını ayrıca qeyd etməyi zəruri hesab edirik. İndiki mərhələdə köhnəlmiş və istifadə olunmamış sayılır, lakin qeyd etmək lazımdır ki, xarici dilin tədrisində mühüm rol oynamışdır. Bunun səbəbi, bir çox ingilis dili müəlliminin xüsusi məqsədlər üçün spesifik mətnləri oxumağı və tərcümə etməyi öz məqsədləri olaraq görmələridir;

3) öyrənmə, inkişaf və tərbiyə prosesində tələbələrin düşüncələrinə, hisslərinə, duyğularına, habelə idrak proseslərinə əsaslanan humanist yanaşma. Eyni zamanda, təlim şəxsiyyətyönümlü bir xarakterə sahib olmalıdır, müəllim kursun məzmunu və material seçimi, habelə tədris metodları və öz-özünə təlim ilə əlaqəli məsələlərin həllində şagirdlərin müstəqilliyinə kömək etməli və rəhbər olmalıdır. Tələbələr üçün empatiya hissləri ilk növbədə gəlir. Bu yanaşmada "səssiz" öyrənmə metodu, icma metodu və s. tətbiq olunur;

4) kommunikativ yanaşma, burada real ünsiyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı və həqiqi ünsiyyət modeli təlimin mərkəzində olmalıdır;

5) öyrənənlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almağa əsaslanan şəxsiyyət yönümlü (və ya şəxsiyyət-fəaliyyət) yanaşma.

Fikrimizcə, A.A. Verbitski tərəfindən hazırlanmış kontekstual öyrənmə nəzəriyyəsi həm ali təhsilin didaktikasında, həm də xarici dil tədrisində mövcud olan müxtəlif yanaşmaları özündə cəmləşdirir. Kontekstual təhsil nəzəriyyəsində tələbə müəllimlə subyektiv, dialoq əlaqəsi olan və yaradıcı fəal mövqe tutan, idrak fəaliyyətinin subyekt hesab edilir.

Kontekst (latınca contextus - yaxın əlaqə, əlaqə) şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu anlayış şərtlər olaraq təyin olunur, insanların zehni prosesini əhatə edir və müvafiq olaraq onun dəyərinə və əhəmiyyətinə təsir göstərir [20]. A.A. Verbitski konteksti insan tərəfindən müstəqil davranış və fəaliyyətin daxili və xarici şərtlər sistemi kimi müəyyənləşdirir ki, bu da subyekt tərəfindən müəyyən bir vəziyyətin qavranılmasına, başa düşülməsinə təsir göstərir, bu vəziyyət həm bütövlükdə, həm də onun tərkib hissələrinə məna və əhəmiyyət verir [13, s. 43]. Beləliklə, mühit, sözün geniş mənasında, xarici kontekstə aid edilə bilər və insanın fərdi xüsusiyyətləri ilə əlaqəlidir. Hər hansı bir fenomenin izah edilməsi həm baş verən konteksti, həm də fenomenin daxili təbiətini öyrənməyi tələb edir [11].

Ali təhsil müəssisələrində tələbələrin bacarıq və fəaliyyətləri gələcək peşə fəaliyyətlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Bu, peşəkar işin müəyyən bir sahəsinə xas olan obyektiv vəzifələrin, təşkilati, texnoloji forma və fəaliyyət metodlarının, sosial-psixoloji qarşılıqlı vəziyyətlərin birləşməsi kimi başa düşülən peşəkar kontekstdə asanlaşdırılır [10, s. 35]. Kontekstual öyrənmə nəzəriyyəsi akademik fəaliyyətdən peşəkar fəaliyyətə keçmək üçün şərait yaradır. Kontekstual təhsilə "bütün didaktik formalar, metodlar və vasitələr sisteminin köməyi ilə bir mütəxəssisin gələcək peşə fəaliyyətinin mövzusu və sosial məzmunu kimi mücərrəd biliklərin mənimsənilməsi və bu fəaliyyətin konturunda yer almış bir təhsil" kimi anlayış verilmişdir.

Kontekstual yanaşma ali təhsilin bugünkü pedaqogikasında ən effektiv strategiyaları mənimsəyir və tələbələrin motivasiya sahəsinə müsbət təsir göstərməyə kömək edir. Buna görə mövcud olan müxtəlif yanaşmalara baxmayaraq, tədqiqatımızda kontekstual tədris nəzəriyyəsini nəzəri əsas kimi götürdük və bunun vacibliyini düşünürük.

Bu nəzəriyyə haqqında daha ətraflı danışaq və əsas prinsipləri və münasibətləri nəzərdən keçirək.

N.G. Smirnova hesab edir ki, kontekstual təhsildə məqsəd, istər peşəkar, istərsə də ictimai fəaliyyət olsun, insanın müstəqil fəaliyyəti üçün imkanlar yaratmaqdır və buna görə təlim məzmununu seçərkən təkcə məlumatları deyil, həm də insanın peşə funksiyalarını, vəzifələrini, həll ediləcək real və gələcək problemlərini rəhbər tutmaq lazımdır.

Beləliklə, kontekstual öyrənmənin köməyi ilə müstəqil fəaliyyətin peşəkar hala çevrilməsi baş verir. Bu da öz növbəsində həm bir aparıcı fəaliyyət növündən digərinə, həm də insanın mövqeyində dəyişiklik deməkdir. Tələbə mütəxəssis olduğu andan etibarən məlumat istehlakçısından onun istifadəçisinə çevrilir. Bu, ictimai fəaliyyətin daha yüksək səviyyəsinə keçiddir. F. Zeeranin, E.E. Smanyukun yaradıcılığında şəxsiyyətin peşəkar formalaşması probleminin mürəkkəbliyi qeyd olunur [17]. A.A. Verbitski hesab edir ki, tədris prosesi nə qədər "akademik" olsa, mütəxəssisin gələcək peşə fəaliyyətinin həqiqətləri ilə tanış olmaq imkanı bir o qədər az və mövzu prosesi (peşəkar düşünmək bacarığı) və sosial (komanda şəklində işləmək) uyğunlaşma prosesi daha çətin və uzun olar [15].

İşimizdə A.A. Verbitski tərəfindən hazırlanmış kontekstual öyrənmənin aşağıdakı əsas prinsiplərini rəhbər tuturuq:

- tələbənin təhsil fəaliyyətinə müstəqil cəlb edilməsi üçün pedaqoji dəstək prinsipi;
- təlimin problem-yönümlülüyü prinsipi;
- təhsil fəaliyyətinin təşkili formalarının təhsilin məqsəd və məzmununa uyğunluğu prinsipi;
- təhsil prosesinin subyektlərinin (müəllim və tələbə, tələbələrin öz aralarında) ortaq fəaliyyətinin, şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin və dialoq ünsiyyətinin aparıcı rolu prinsipi;

- yeni və ənənəvi pedaqoji texnologiyaların pedaqoji cəhətdən yaxşı birləşməsi prinsipi;
- peşəkar şəxsiyyətin təlim və tərbiyəsinin vəhdəti prinsipi [13, s 53].

Kontekstual təhsildə tələbə fəaliyyətinin üç əsas forması fərqləndirilir:

- akademik tipli təhsil fəaliyyəti (məlumat mühazirəsidir);
- kvazi-peşəkar fəaliyyət (onun ən vacib forması tapşırıq oyunudur);
- tələbənin həqiqi tədqiqat və ya praktiki funksiyaları yerinə yetirdiyi müstəqil və peşə fəaliyyəti.

A.A. Verbitski qeyd edir ki, akademik tipli təhsil fəaliyyətində prosedur əsasən məlumatların ötürülməsi və assimilyasiyası üçün çoxalır. Bununla birlikdə, artıq bir problem mühazirəsi və ya müzakirə seminarında gələcək peşə fəaliyyətinin mövzusu və sosial məzmunu açıqlanır: nəzəri və mübahisəli mövzuları və problemləri müzakirə edən mütəxəssislərin hərəkətləri modelləşdirilir.

Kvazi-peşə fəaliyyətinin mahiyyəti tələbə auditoriyasında və elmi dildə istehsalın şərtlərini, məzmununu və dinamikasını, orada işləyən insanların münasibətlərini yenidən yaratmaqdır.

Tədris və peşə fəaliyyəti formalarında elmi tədqiqatlarda iştirak edən, istehsalat təcrübəsində işləyən tələbələr, müddətli sənədlər, istehsalat fənləri üzrə diplom layihələri və s. hazırlanması kontekstual təhsilin mühüm elementlərindən sayılır.

Kontekstual təhsildə tələbələrin göstərilən əsas fəaliyyət formaları üç tədris modeli ilə əlaqələndirilir: semiotik, təqlid, sosial [12].

Semiotik təhsil modelləri ənənəvi tədrisdə olduğu kimi peşə mədəniyyətinin müəyyən bir sahəsi haqqında nəzəri məlumatları özündə cəmləşdirən və hər bir tələbənin fərdi tapşırığını ehtiva edən şifahi və yazılı təhsil mətnləridir (mühazirə materialı, ənənəvi tədris tapşırıqları və s.). Tələbənin iş vahidi nitq fəaliyyətidir.

Simulyasiya təlim modelləri təhlil və qərar qəbulu prosesində nəzəri məlumatların praktik istifadəsini tələb edən gələcək peşə fəaliyyətinin simulyasiya edilmiş vəziyyətləridir. Bu, tələbənin müstəqil düşünməsini və mövzuya fərdi daxil olmasını zəruri edir.

Sosial təlim modelləri peşə fəaliyyətlərində və tələbələrin müstəqil işlərində dinamik inkişaf edən problemlə hallardır. Dialoqlu ünsiyyət və şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə prosesindəki ümumi səylər nəticəsində hər bir tələbə yeni nəzəri biliklər və praktik təcrübə əldə edir. Peşəkar mühitin sosial modeli olaraq interaktiv qruplarda işləmək gələcək mütəxəssisin nəinki əsaslı, həm də sosial yetkinliyinin formalaşmasına səbəb olur.

Sosial təlim modellərində mütəxəssisin gələcək fəaliyyətinin subyekt-texnoloji və sosial-mədəni kontekstləri tam müəyyən edilmişdir. Tələbə müstəqil fəaliyyətinin əsas prinsipi hərəkətlərdir. Şəxsi mənalı sosial dəyərlərə, cəmiyyətə, işə, özünə münasibət sisteminə çevrilir, peşəyə giriş mədəniyyətin bir hissəsi kimi təqdim olunur.

Kontekstual təhsilin pedaqoji texnologiyaları tələbənin müstəqil fəaliyyətinin inkişafında şəxsən iştirakını və bununla da artıq məlum sosial təcrübənin sadə bərpasını deyil, həm də gələcək mütəxəssisin şəxsiyyətinin yaradıcı inkişafının zənginləşməsini təmin edir.

Nəticə

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq hesab edirik ki, daxili və xarici motivasiyanın formalaşmasına müsbət təsir göstərən şərtlərin həyata keçirildiyi əsas yanaşmalar bunlardır: kontekstual, aktiv və şüurlu ünsiyyət. Bu yanaşmalar xarici dil öyrənmək və müstəqil işdə iştirak motivasiyasının formalaşmasına müsbət təsir göstərən şərtləri həyata keçirməyə, peşəkar və idrak motivasiyasını inkişaf etdirməyə imkan verir. Hazırda ingilis dilinin xüsusi məqsədlər üçün tədrisinə yönəldilən yanaşmanın əsas konsepsiya və məqsədləri ilə A.A. Verbitskinin hazırladığı kontekstual yanaşma əlaqəlidir. Fikrimizcə, fərq yalnız müxtəlif mövzular nəzərə alınmaqla, kontekstual yanaşmanın nəzəri cəhətdən bütün aspektlərə diqqət yetirməsi, ESP-nin isə daha dar tətbiq olunan fokusda olmasıdır.

Ədəbiyyat

1. Fəhratlı S. Xarici dillərin mənimsənilməsində motivasiya / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri, IV Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU Nəşriyyatı, 2011, s. 207-210.
2. Hacıyeva K. Təlim prosesində tələbə motivasiyasının xüsusiyyətləri / Bolonya prinsiplərinin tətbiqi təcrübəsi Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. ADU, 2010, 126-129 s.

3. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya (pedaqoji institut tələbələri üçün) : dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1991, 296 s.
4. Hüseynzadə G. Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiqi: Müəllimiyönlü tədrisdən tələbəyönlü tədrisə keçid / "Elm ili"nə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri II Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU Nəşriyyatı, 2009, s. 220-226.
5. Orucova N. Təhsildə motivasiya – şagirdlərin öyrənməyə cəlb olunması, Olaylar, 2019, 12-13 dekabr, s 13.
6. Rzayeva F. Motivasiya tələbələrdə ingilis dilinə marağın yaradılmasının vasitəsi kimi (dil fakültələrinin I-II kurslarının materialları əsasında). ped. üzrə fəls. d-ru a. dər. al. üçün təq. ed. dis.: 5801.01. Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Azərb. Dillər Un-ti. 134 s.
7. Şirəliyev Ə., Xarici dillərin tədrisində innovativ yanaşmalar / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri IV Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU Nəşriyyatı, 2011, s. 186-187
8. Şükürova F.Ş., Dil fakültələrində ingilis dilinin tədrisində tələbələrin yaradıcı fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi yolları. ped. üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ed. dis-nın avtoreferatı: 5801.01. 26 s.
9. Afanas'ev V.V. Sistema formirovaniya tvorcheskoy aktivnosti studentov v processe resheniya matematicheskikh zadach // Pedagogicheskoe obrazovanie v sovremennykh usloviyax: Sb. tez. nauch. ped. chtenij, poev. K.D. Ushinskomu. -Jaroslavl': JaGPU, 1997.— S. 97-101.
10. Borisova N.V. Obrazovatel'nye tehnologii kak ob"ekt pedagogicheskogo vybora. ^ M.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2000. - 35 s.
11. Bruner Dzh. Process obuchenija. — M.: Izd-vo Akademii ped. nauk RSFSR, 1962.-84 s.
12. Verbickij A.A. Kontekstnoe obuchenie i stanovlenie novoj obrazovatel'noj paradigmy. - Zhukovskij: MIM «Link», 2000. - 41 s.
13. Verbickij A.A. Novaja obrazovatel'naja paradigma i kontekstnoe obuchenie. — M.: IC, 1999. - 75 s.
14. Verbickij A.A., Bakshaeva N.A. Razvitie motivacii studentov v kontekstnom obuchenii. - M.: IC, 2000. - 200 s.
15. Verbickij A.A., Bakshaeva N.A.Problema transformacii motivov v kontekstnom obuchenii // Voprosy psixologii. - 1997. — # 3. - S. 12 - 22.
16. Derunova N.V. Nekotorye social'no-psixologicheskie aspekty intensivnogo obuchenija anglijskomu jazyku: Avtor, dis. ...kand. psihol. nauk.- Jaroslavl': JarGU im. P.G. Demidova, 1996.— 22 s.
17. 3eer Je.F., Symanjuk Je.Je. Krizisy professional'nogo stanovlenija lichnosti // Psihologicheskij zhurnal. - 1997. -# 6. - S. 35 - 45.
18. Zimnjaja I.A., Saharova T.E. Proektivnaja metodika obuchenija anglijskomu jazyku // Inostrannyj jazyk v shkole. — 1991. — #3. — S. 9-15.
19. Kolesnikova I., Dolgina O. Anglo - russkij terminologicheskij spravocnik po metodike prepodavanija inostrannyh jazykov. — M.: Blic, 2001. 224 s
20. Chaplin J.P. Dictionary of Psychology. — New York: Dell Publishing Group, 1985. — 500 p.
21. Locke, E.A. Motivation through conscious goal setting // Applied and Preventative Psychology. - 1996. — № 5. — P. 117 — 124.
22. Nunan D. The Learner - Centred Curriculum: a study in second language teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 1988. — 196 p.
23. Orr T. English for specific purposes. - Alecsandria USA: TESOL, 2002. -224 p.
24. Specialist English Teaching and Learning - The State of the Art in Russia. Baseline study Report. — The British Council - Publishing House «Petropolis», 2002. —147 p.

Rəyçi: dos. Firuzə Rzayeva